

O polifonie a arhitecturilor sonore în spațiul expozițional

Conf. univ. dr. Eugen Dan Drăgoi
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
eddmus@gmail.com Eugen.Dragoi@ugal.ro

Abstract

The article presents the concept, technical and artistic modalities underlying two types of musical creation and sound design for visual arts exhibitions. The first type is represented by the work “Exhibition – An Instrumental Theater”, which premiered on November 11, 2002, at the Rolston Recital Hall of the Banff Centre for Arts and Creativity in Canada. The second type of musical creation is described through the music and sound design of the exhibition “Path of Water and Stone,” which opened on May 9, 2024, at the Romanian Cultural Institute in Lisbon, Portugal. The author of the exhibited visual works, Roland Pangrati, uses the Nihonga technique to reinterpret landscapes of the spectacular Portuguese coast along the Atlantic Ocean.

After a brief introduction to the main modes of expression - live music and pre-recorded music - within an exhibition, the concept behind the performance “Exhibition - An Instrumental Theater” is discussed, alongside elements of polyphonic writing techniques intended to convey as much emotion and authenticity as possible from the encounter of visitors with the artwork.

In the second part of the study, I will refer to the elements of Japanese painting techniques used by Roland Pangrati and how the artist’s paintings are complemented by music and sound design.

The use of equipment in the creation and playback of musical production for each painting or set of paintings is presented, as well as how the sources of music and sound design dedicated to each specific painting theme interact, generating a quasi-random polyphony. The psychological effects on visitors and how this unique combination of spatial and temporal dimensions immerses visitors are also discussed.

KEYWORDS: digital, exhibition, musical composition, musical production, nihonga, polyphony, painting, software.

Modalități generale de exprimare a muzicii în cadrul unei expoziții

Formele de manifestare a muzicii în cadrul unei expoziții sunt multiple și au în vedere crearea unei atmosfere care să amplifice emoția întâlnirii cu artele vizuale și să completeze o artă eminent spațială cu dimensiunea expunerii temporale. Unirea acestor două axe are menirea de a transforma privitorii în spectatori sau chiar în personaje.

După modalitatea de prezentare, cele două categorii principale de „oferte” muzicale din cadrul unei expoziții sunt muzica **preînregistrată** și muzica **live**. Din prima categorie fac parte: fundalul sonor, ghidurile sonore preînregistrate și muzica în realitatea virtuală. Combinarea acestor două modalități poate crea multiple posibilități de exprimare artistică sincretică.

Cea mai uzuală modalitate de exprimare muzicală dedicată unui spațiu expozițional este muzica ambientală sau fundalul sonor. De cele mai multe ori autorul lucrărilor sau curatorul apelează la creații muzicale scoase din diferite contexte și transformate, prin reducerea volumului, în muzică ambientală. Sunt preferate lucrări lente, fără o dinamică accentuată, prezentate repetitiv. De multe ori personalul din galerie oferă vizitatorilor propriile preferințe muzicale, fără să aibă vreo legătură cu lucrările expuse.

La anumite evenimente din cadrul unei expoziții (vernisarea este un astfel de exemplu) muzica ambientală este oprită și în locul ei se organizează momente de muzică live în care muzicieni cântă diverse teme inspirate din lucrările expuse sau improvizează, în funcție de atmosfera din galerie.

Tot în categoria muzicii live se înscriu concertele tematice menite să sublinieze creația muzicală din perioada istorică sau circumscisă stilistic lucrărilor expuse.

O altă exprimare muzicală live destul de întâlnită este sincretismul artistic de tip performance care îmbină muzică, dans, teatru¹ sau proiecții multimedia menite să spună povestea care a generat ideea expoziției sau chiar să prezinte diverse perspective ale mesajului pictural. Uneori sunt prezentate chiar spectacole întregi în preambulul sau după o expoziție, cu riscul de a minimaliza vernisajul în favoarea spectacolului. Asta nu înseamnă că spectacolul nu poate funcționa ca performance, mai ales când lucrările vizuale sunt sau pot deveni costume și decoruri ale unui spectacol sau se prezintă o expoziție de fotografii de artă din spectacole. De altfel, în acest context, expozițiile sunt desfășurate, de obicei, în foaierele sălilor de spectacol sau în spații din imediata apropiere a locului de desfășurare a performance-ului.

¹ Cele mai întâlnite sunt recitățile de poezie tematică.

La granița dintre performance (muzică live) și muzica ambientală, augmentarea expoziției cu instalații sonore prin care publicul poate „interacționa” prin simțul auzului cu lucrările dintr-o galerie, dar și cu alte persoane din galerie, creând un performance de tip happening, este o altă modalitate de a crea sincretism artistic. Instalațiile sonore pot genera muzică prin forțele proprii (utilizarea curenților de aer sau a principiilor fizicii de tip perpetuum mobile), pot fi accesate de vizitatori sau pot fi o combinație cu muzică preînregistrată sau realizată digital. În acest caz hazardul, mai mult sau mai puțin controlat, se poate realiza prin utilizarea unor senzori care să reacționeze la diverse mișcări, poziționări în spațiul expozițional sau gesturi (senzori de mișcare, controlere gestuale de tip MIDI etc.). Astfel de instalații pot fi obiecte distincte, cu rol complementar sau pot fi operele de artă însele, în special lucrările tridimensionale (sculpturi, basorelieful etc.). Beneficiind de cuceririle științei vizitatorii pot deveni chiar personaje într-o realitate augmentată, virtuală sau într-o experiență complet imersivă (interacțiunea cu obiectele artistice prin toate simțurile, experiențe similare fiind întâlnite în teatrul senzorial).

În cele ce urmează voi prezenta două creații muzicale realizate special pentru expoziții, una dintre ele de tipul performance-ului (muzică live dedicată) iar cea de-a doua, utilizând muzică înregistrată în prealabil. Deși sunt modalități diferite de utilizare a muzicii în cadrul unei expoziții, au câteva importante elemente în comun. Voi prezenta conceptele care au stat la baza celor două creații, precum și modalitățile tehnice și expresive utilizate.

Exhibition – An Instrumental Theater

Această lucrare a fost compusă în cadrul bursei UNESCO-Aschberg, al cărei laureat am fost în 2002. Premiera absolută a avut loc în Rolston Recital Hall a Centrului de Artă din Banff – Canada. Instrumentiști au fost Jill Morton (Scoția) – pian, Laura Karney (SUA) – oboi, Rebecca Wenham (Canada) – violoncel, Karmen Ingram – fagot (Canada), Stephen Altoft – trompetă, Linling Hsu – vioară (USA) și Peggy Jane Hope – sopran (Canada)². Din punctul de vedere al tehnicii de scriitură, lucrarea este o temă cu variațiuni suprapuse, un tip de polifonie superpozițională (omonfonie căreia i se suprapun linii monodice).

Partitura pianului reprezintă obiectul de artă, iar liniile melodice ale celorlalte instrumente și ale vocii reprezintă vizitatorii din cadrul expoziției. Pianul cântă aceeași temă de șape ori, iar celelalte instrumente, oboiul, violoncelul, vocea, fagotul, trompeta împreună cu vioara, pe rând, cântă diferite versiuni ale temei, împreună cu pianul. La a șaptea reluare a temei de

² Soprana cântă utilizând doar vocalele din denumirile silabice ale notelor: i, e, o, o, a, e, i (mi, re, do, sol, fa#, re, mi).

la pian, toate instrumentele, reprezentând vizitatorii expoziției, cântă o scurtă concluzie muzicală. Lucrarea se termină cu pianul solo, din a cărui partitură lipsesc anumite note, dar pe care memoria ascultătorilor le recompune. Prin aceste elipse am sugerat modificarea ușoară, în timp, a obiectului de artă și recrearea acestuia la nivelul memoriei colective a consumatorilor de artă.

Spațiul scenic ocupat de pian și instrumentist a fost „transformat“, cu ajutorul luminilor, într-un obiect de artă de tipul instalației. El este plasat în mijlocul sălii de „expoziție“, astfel încât să lase spațiu „vizitatorilor“ de jur-împrejur.

Sublinierea, în titlu, a ideii de teatru instrumental, a pus interpreții, de altfel muzicieni de o mare valoare profesională și artistică, în situația de a fi personaje reale. Ei nu s-au îmbrăcat în costum de concert, ci au jucat rolul unor vizitatori obișnuiți care reacționează firesc în cadrul unui spațiu expozițional. Unul dintre personaje a făcut chiar o fotografie „obiectului de artă“. Un alt „vizitator“ a intrat în expoziție din partea opusă și a cântat tema recurent. Alți doi instrumentiști „dialogau“ pe marginea obiectului de artă. Fiecare dintre vizitatori avea propriul nivel de înțelegere a obiectului artistic, drept pentru care cânta diferite fragmente ale temei fie într-un tempo dublu de rar sau dublu de repede, fie în formule ritmice diferite, decalate sau recurente. Important era ca variațiunile suprapuse temei să nu tulbure atmosfera calmă, incantatorie, a expoziției, așa cum se întâmplă, în mod normal, în situații reale.

Data fiind concentrarea studiului de față pe cele două modalități de manifestare a muzicii în cadrul unei expoziții, nu voi veni cu multe detalii despre scriitura muzicală. Mă rezum la a spune că tema cântată de pian este compusă în manieră folclorică românească, cu influențe din muzica religioasă de sorginte bizantină. Am preferat o melodie simplă, cu motive muzicale repetitive și cu o armonie modală cât mai „aerisită“, care să nu distragă spectatorii (privitorii) de la starea de contemplație. Lucrarea are două secțiuni (prima în modul dorian pe nota *la* și a doua, parțial modulatorie, în modul ionian pe *do*, se întoarce, la final pe *la*). Tema „obiectului de artă“ este cântată în buclă. Redăm, în cele ce urmează, partitura unui fragment din lucrare:

Andante $\text{♩} = 60$

Piano

Pno.

Având ca scop transpunerea în muzică a relațiilor dintre autor, obiect de artă și vizitator, lucrarea „Exhibition – An Instrumental Theater“ se pretează mai multor tipuri de expoziție, dar, în același timp, poate fi prezentată și ca parte a unui concert cameral, cum a fost cazul primei interpretări absolute din superba Rolston Recital Hall. La finalul concertului unii dintre instrumentiști, dar și unii spectatori au mărturisit că au avut senzația că „au respirat muzică“ și că au participat la un ritual muzical incantatoriu. La această atmosferă au contribuit structura muzicală repetitivă,

Pno.

Ob.

Pno.

simplitatea armoniei, tempoul așezat, dar mai ales interpretarea sensibilă a muzicienilor, puși în postura de a reflecta asupra propriei existențe oglindite în bogăția de sensuri a unei opere de artă.

Drum de apă și de piatră³

În contextul celebrării a 50 de ani de la Revoluția Garoafelor, la invitația Centrului Cultural Român de la Lisabona, artistul vizual Roland Pangrati a prezentat o serie de lucrări realizate în tehnica picturii japoneze Nihonga. Sursa inspirației au constituit-o câteva situri naturale stâncoase reprezentative din Portugalia. Expoziția a fost curatoriată de Cristina Simion, o galeristă cu o impresionantă activitate în România și Germania. Aceasta nota, în caietul-program al expoziției, material preluat parțial și în articolul cotidianului gălățean „Viața Liberă”:

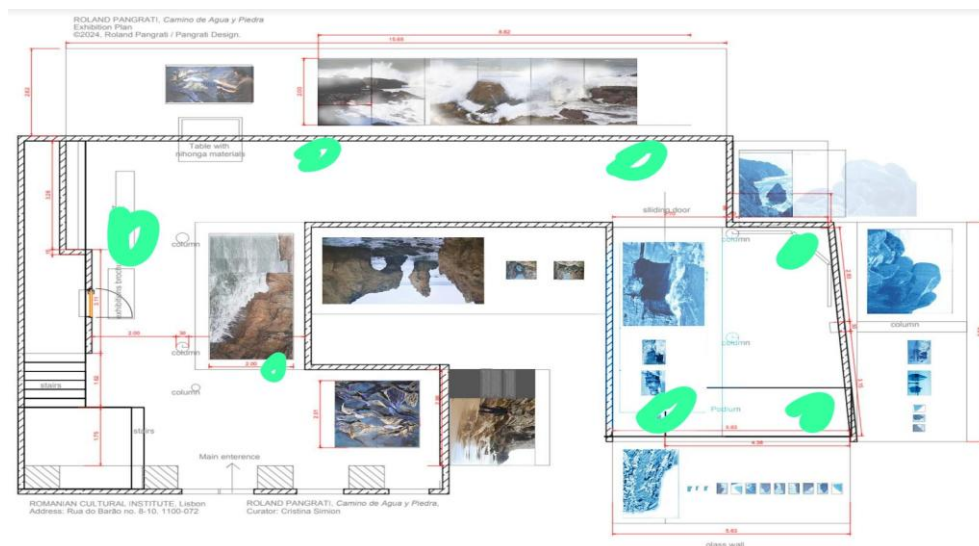
„Artistul contopește fragmente de realitate – uneori, recognoscibile, cu perspective imaginare elaborate, poetice și mistice. Stâncile și apa coexistă într-o luptă perpetuă, fără învingători și învinși, ci doar cu momente de acalmie armonică.

Forța imaginilor este mult amplificată, grație colaborării dintre Roland Pangrati și compozitorul, dirijorul și sound designerul Eugen Dan Drăgoi. Creând un concept unic în lume, compozitorul imaginează o polifonie a arhitecturii spațiului expozițional, îmbogățind aspectul vizual cu mișcare temporală. Privitorul are astfel oportunitatea să trăiască plenar experiența lumii imaginative, completând-o cu propria lui experiență spirituală”.⁴

Particularitatea acestei expoziții, care reprezintă a treia mea colaborare cu Roland Pangrati, constă în traseul vizitatorilor prin spațiul expozițional.

³ Vernisajul a avut loc în spațiul expozițional al Institutului Cultural Român din Lisabona, pe 9 mai 2024.

⁴ <https://www.viata-libera.ro/prima-pagina/224462-doi-artisti-galateni-la-institutul-cultural-roman-de-la-lisabona-pictura-de-roland-pangrati-pe-muzica-de-eugen-dan-dragoi-foto-si-video>

Schița de amplasare a surselor sonore stereo

Dacă la celelalte colaborări lucrările erau expuse pe lateralele unor săli dreptunghiulare, la ICR Lisabona traseul vizitatorilor era asemănător unui curs de apă prin albia creată de formele de relief stâncoase.

Ținând cont de acest aspect mi-am propus să le ofer vizitatorilor șansa ca, prin simpla lor mișcare sau poziționare în spațiul expozițional, să audă o muzică unică, irepetabilă.

După cum am precizat și într-unul dintre interviuri, publicat în cotidianul gălățean „Viața Liberă“, „am creat, în acest sens, trei piese muzicale de lungimi diferite, utilizând o tehnică specială, pe care am denumit-o music design. Fiecare track este o combinație dintre muzică și sound design într-un tempo foarte așezat (sub patruzeci de bătăi pe minut), care are menirea să creeze sincretism artistic, fără a distra atenția de la obiectele de artă vizuală. Pentru sound design am utilizat sunete organice imprimate din diferite locații specifice temei expoziției.

Utilizând ca formulă de calcul cel mai mic multiplu comun al lungimilor pieselor, am estimat că pentru a auzi o secvență care se repetă identic, un vizitator trebuie să rămână în același loc timp de aproximativ 7 ore, ceea ce este practic imposibil. Ceea ce este interesant este faptul că cele trei muzici care urmează a porni în buclă, după ce, inițial vor fi pornite succesiv (practic aleatoriu), sună bine împreună indiferent de momentul de suprapunere. În funcție de poziționarea vizitatorului acesta va auzi o polifonie unică având în prim plan sursa cea mai apropiată, iar în planul sonor îndepărtat celelalte surse sonore muzicale. Cele trei surse sonore sunt

reduplicate de-a lungul expoziției după formula 1, 2, 3, 1, 2, 3 etc. astfel încât vizitatorii să audă tot timpul cele 3 surse cu o sursă în prim plan și celelalte două în planul secund. Aleatorismul polifonic va fi dat de momentul în care sunt pornite sursele muzicale, de latența de repornire a buclei și de locul în care se află vizitatorii”.⁵ Îmbinând simțul vizual cu cel auditiv, spectatorii vor avea prilejul să se bucure de activarea optimă a celor două emisfere cerebrale, pe de o parte rezonând cu emoțiile produse de sincretismul creațiilor și, pe de altă parte, descoperind profunzimea temelor picturale și muzicale în succesiunea „parcurgerii” lor în expoziție.

În sprijinul realizării acestui tip de polifonie, am utilizat o serie de echipamente și de softuri specializate în producția muzicală și de sound design a filmelor. Așa cum muzica de film are rolul de a amplifica emoția imaginii și a sunetului, tot așa muzica de expoziție nu trebuie să impiezeze asupra stării de introspecție pe care ți-o dă admirarea autentică a unei opere de artă vizuală.

Lucrările realizate de Roland în tehnica Nihonga au anumite particularități de care am ținut cont atunci când am gândit muzica expoziției. Culorile utilizate sunt pigmenți minerali naturali din diverse minerale, scoici, metale prețioase, aripi de fluturi ș.a.m.d. care, aplicate în straturi suprapuse, creează o profunzime și o luminozitate aparte. Acestea sunt aplicate foarte fin în straturi succesive, pe hârtie washi, realizată manual, din fibre naturale foarte rezistente și care, în 2014, a fost inclusă în patrimoniul imaterial UNESCO.

Panourile cu lucrări sunt, în general, de mari dimensiuni (2m - h x 7m - L) și sunt expuse fie în lumină naturală, fie în black light (expunere la o lampă cu ultraviolete) ceea ce sporește emoția privitorilor.

⁵ <https://www.viata-libera.ro/prima-pagina/224462-doi-artisti-galateni-la-institutul-cultural-roman-de-la-lisabona-pictura-de-roland-pangrati-pe-muzica-de-eugen-dan-dragoi-foto-si-video>

Imagini din arhiva personală a pictorului Roland Pangrati

În cazul coloanei sonore a unui film, muzica poate fi un fundal, poate completa sau acompania acțiunea sau poate deveni chiar personaj care să interfereze în acțiune. În oricare dintre aceste situații s-ar afla, muzica nu trebuie să anuleze forța imaginii sau a replicilor și nu trebuie să compromită sunetele organice sau sound designul. Toate elementele componente trebuie să creeze împreună o cale pe care publicul să meargă în deslușirea propriilor sensuri ale poveștii. Multe din elementele muzicii de film sunt comune creației de *music design* pentru această expoziție. Cel puțin sub aspectele producției digitale. În cele ce urmează voi prezenta câteva aspecte conceptuale, dar și tehnice care au fost utilizate în realizarea coloanei sonore a expoziției.

Music design – de la concept la producție asistată de computer

Sintagma aceasta, *music design*, este folosită în special în realizarea muzicii pentru jocurile multimedia digitale și vizează un domeniu transdisciplinar de utilizare creativă a muzicii și sound designului, pentru a crește impactul emoțional al utilizatorilor. În cadrul expoziției „Drum de apă și de piatră” alăturarea acestor termeni, *music design*, primește o altă conotație, pe de o parte datorită quasi-aleatorismului din desfășurarea artistică, iar pe de altă parte datorită dilatării extreme a timpului muzical (tempouri sub 40 BPM), ducând muzica la disoluția relațiilor sonore și la recentrarea pe sunet. Se face astfel reîntoarcerea în sine a muzicii, de la armonie la armonice, la sunetul complex aflat într-o perpetuă mișcare, așa cum se întâmplă cu ceea ce auzim în natură.

Convertirea materialelor organice în sunete (sunet de pietre frecate una de alta, asemenea instrumentelor cu arcuș sau valurilor care se lovesc de stânci etc.) a fost posibilă prin imprimări din diverse contexte sonore naturale, pentru care m-am folosit de reportofonul Taskam DR-100 MK2, dar și de telefonul mobil dedicat multimedia SONY Xperia 5⁶. Frecvențele parazitare din imprimări au fost îndepărtate cu ajutorul unor plugin-uri ale companiei Izotope, din colecția RX 10 standard.

Platforma pe care am utilizat-o (Digital Audio Workstation) a fost Cubase versiunea 11, un soft extrem de versatil și solid conceput, capabil să susțină multiple sarcini de lucru, în conjuncție cu un computer bine echipat (i9-10980XE, 64 GB RAM, 8 TB SSD) și o placă de sunet cu un sunet de foarte calitate (RME Fireface UCX II), dar mai ales cu cele mai bune drivere de pe piață.

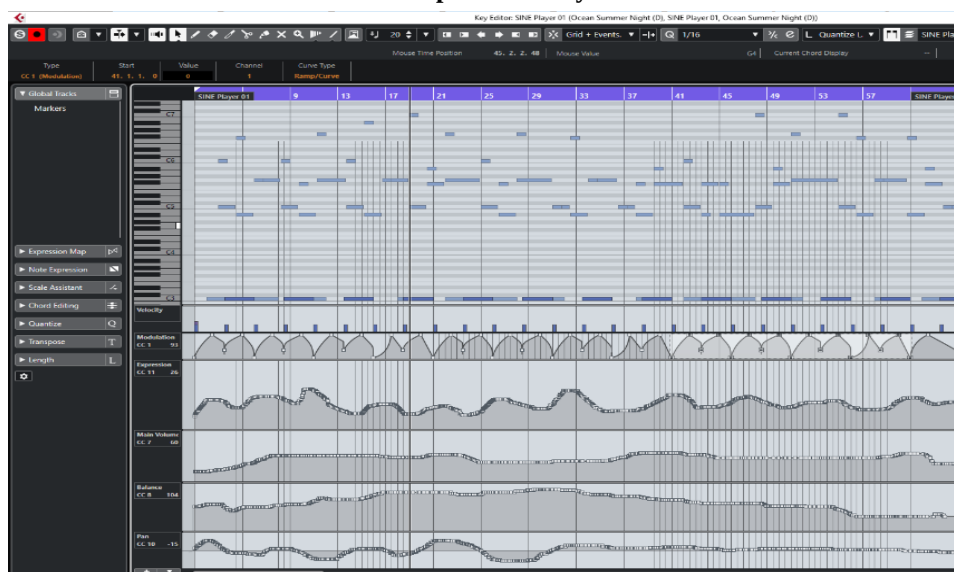
Din punctul de vedere al controllerelor midi am utilizat Arturia Keylab 88, Themidmaker 5-5 și Elgato Stream deck XL (32 keys).

⁶ <https://www.audiosciencereview.com/forum/index.php?threads/sony-xperia-5-iv-audio-review.41167/>

Instrumentele virtuale utilizate au la bază două colecții: „Habitat“ realizate pentru compania germană „Orchestral Tools“ de Dominik Eulberg și colecțiile companiei germane „Best Service“ realizate de Eduardo Tarilonte.

Pentru a omogeniza sursele sonore organice cu instrumentele virtuale am procedat la aplicarea unui eq paralel (VST Frequency) având amplificate principalele armonice ale notei Do, pe care am fundamentat muzica.

Extras din proiect – Key Editor

Cele două proiecte muzicale dedicate expozițiilor au ca principiu de bază polifonia, exprimată diferit, atât din punctul de vedere al scriiturii și tehnicilor utilizate, cât și al concepției artistice. În ambele proiecte personajele principale nu sunt operele de artă, ci vizitatorii și felul în care interacționează cu obiectele de artă, dar și unii cu ceilalți. Vizitatorii sunt „personajele“ care reflectă la nivelul propriei conștiințe obiectul în sine, dându-i noi valențe.

REFERENCES:

- BORZA, Adrian, (2016), *Morfogeneza sunetului imaginii, în Tehnologii informatice și de Comunicație în Domeniul Muzical, vol. VII, nr. 1/2016*, Editura Mediamusica, Universitatea de Muzică „Gheorghe Dima“, Cluj
- DRĂGOI, Eugen Dan, (2015), *Suportul creativității în muzica și sound designul unui spectacol de teatru muzical, vol. XI, nr. 1/2020*, Editura Mediamusica, Universitatea de Muzică „Gheorghe Dima“, Cluj
- OKAMOTO, Naomi (1995), *Japanese Ink Painting – The Art of Smini-e*, Sterling Publishing Co., Inc., New York

SMITH, Lawrence (1991), *Nihonga: traditional Japanese painting 1900-1940*, British Museum Press, London

SONNENSCHNEIDER, David (2001), *Sound Design: The Expressive Power of Music, Voice and Sound Effects in Cinema*, McNaughton & Gunn, Inc., Saline, Michigan

ONLINE REFERENCES:

<https://www.bestservic.com/>

<https://www.elgato.com/us/en/p/stream-deck-xl>

<https://www.izotope.com>

<https://www.orchestraltools.com>

<https://rme-audio.de/fireface-ucx-ii.html>

<https://www.sennheiser.com/en-in/catalog/products/headphones/hd-400-pro/hd-400-pro-700047>

<https://www.soundonsound.com/reviews/arturia-keylab-88>

<https://www.steinberg.net/cubase>

<https://tascam.jp/int/product/dr-100mkii/spec>

<https://themidimaker.com/products/sparrow-5x100mm-midi-controller>

<https://www.viata-libera.ro/prima-pagina/224462-doi-artisti-galateni-la-institutul-cultural-roman-de-la-lisabona-pictura-de-roland-pangrati-pe-muzica-de-eugen-dan-dragoi-foto-si-video>